

Éles Csaba

Ulrich Zwingli pályaképe – Luther és Kálvin között

A kálvinizmus nem azonos az ún. helvét reformációval. Legerősebb része annak, de több is nála: a franciáké, a hollandoké, a skótoké, a magyaroké, Európáé – az egész emberiségé. A helvét reformáció második legnagyobb és eredeti koncepciójú vallás- és művelődéstörténeti jelentőségű alakja Ulrich Zwingli Zürichben, akit ugyanott Heinrich Bullinger követett. Kronológiailag megelőzi Kálvint, jelentőségében viszont – bár szorosan – mögötte marad. Fordított fontossági sorrendben ugyan Genfnek is két reformátora van: Farel Vilmos és Kálvin János. Ne hagyjuk említetlenül a nálunk kalandozó őseink révén ismert St. Gallent és a Bázélhez közel eső, a történelemben hol franciának, hol németnek számító Strasbourgot (vagy Strassburgot). Előbbiben Vadion, azaz Joachim von Watt, utóbbiban Martin Bucer (1491-1551) szerzett magának maradandó hírnevet.

Zwingli 1484. január 1-jén született a svájci Wildhaus im Toggenburgban. 1498-tól a bécsi egyetemen filozófiát tanult, baráti kapcsolatban állva az ottani humanista körrel (Celtis, Cuspinianus). 1504-ben megszerezte a baccalaureusi, két évvel később a magister artium fokozatot. 1506-ban Konstanzban pappá szentelték. 1514-től levelezett a Bázélben élő Erasmusszal. 1519-ben a zürichi nagytemplom, a Grossmünster főplébánosává lépett elő.

Reformátori tevékenysége kezdetben a pápai zsoldossereg zürichi utánpótlása, a böjt általánosan kötelező érvénye és a papi cölibátus ellen irányult. Az 1523. január 29-i hitvitára, ezen a gondolati úton haladva – kibővítve a pápaság, a szentmise, a szerzetesi fogadalom elutasításával – készítette el 67 tételét. Ezen és az október 26-i vallási vitán is Zwingli elmélete győzelmeskedett. Chadwick a következőképpen összegzi a három nagy reformátor vitapartnereikhez való viszonyát: „Kálvin nem volt rugalmas, de nem volt elfogult és szűk látókörű sem. Zwingli lenézte ellenfeleit, Luther jórészt gazembereknek tartotta őket. Kálvin viszont jól látta, hogy érveik vannak, és hogy ezeket meg kell cáfolni.”¹

Az elméleti győzelem után nem váratott magára sokáig Zwingli tanainak gyakorlati diadala sem. Előbb a körmeneteket és zarándoklatokat szüntették meg, majd 1524 áprilisában a papok közül sokan megnősültek. A reformátor is ekkor szentesítette a nyilvánosság előtt egy Anna Reinhardt nevű gazdag özvegygel 1522 tavaszán titokban kötött házasságát.

A lényeg előrebocsátása után sem érdektelen két konkrét szemelvényt idéznünk Zwinglitől, a római katolicizmus kritikusról. Az elsőben a leghatározottabban utasítja el a pápa csalhatatlanságát, bármiféle kivételezettségét a keresztyének körében: „nemcsak a Szentírásból, hanem magának a hitnek természetéből is világos, hogy semmi-

féle teremtménynek szavát az Isten szava gyanánt elfogadni nem lehet: a teremtmény szava a lelkiismeretet megnyugtatni nem képes.”² A másodikban a városi kolduló barátok három alapvető fogadalmáról állapítja meg, hogy valóságos életükben éppen ezek tökéletes ellentéte igaz: „Szüzességet fogadnak, de ezzel aztán meg is elégednek, azután kéjvágyóbbak a bakkecskénél. Szegénységet fogadnak, azután a királyok is többet nélkülöznek, mint ők. Engedelmességet fogadnak, amely nyilvánvaló engedetlenség az Isten iránt, amely híjjával van minden keresztyén szeretetnek.”³

A városi tanács döntése alapján még azon a nyáron elszállították a képeket és erekléket a templomokból. Év végén a kolostorokat feloszlatták és vagyonukat lefoglalták. 1525-ben az egész zürichi kantont Zwingli szellemében reformálták meg. Ugyanebben az időben a reformáció frontján is elszánt ellenfelekkel kellett szembeülnie: a Konrad Grebel és Felix Mantz vezette újrakeresztelőkkel. Zwinglinek az anabaptisták mozgalmát a zürichi kantonban – a legradikálisabb eszközök (gondoljunk például a vízbefojtásokra) alkalmazásával – csak 1530-ra sikerült felszámolnia.

Zwingli maradandó értékű fő műve *Az igaz és a hamis vallás magyarázata* (*Commentarius de vera et falsa religione*), amely 1525-ben jelent meg. Lutherrel szemben szerzője azt állította, hogy az Oltáriszentség csak kenyér és bor – melyek távoli emlékei és kézzel fogható jelei csupán Jézus Krisztus testének-vérének. A Zwingli-féle istentisztelet kizárólag imából, prédikációból és úrvacsorából állott. Zwingli kantonjaiban nemcsak a festmények és szobrok, hanem az ének és a zene is kívül kerültek a templom falain.

Nem meglepő, hogy a *Commentarius* a pápaság, a katolikus felsőpapság és a szerzetesrendek kemény kritikáját kínálja. De az már kiemelendő, hogy ez a mű a világi hatalmasságok bírálata is. „Ó, jó fejedelmek, ne higgyétek, hogy az alsó néposztályok nincsenek tisztában azzal, hogy mennyire távol vagytok Krisztustól, mihelyt nyílt rendeletekben azt mondjátok, hogy az igaz vallást védelmezték, a valóságban pedig kegyetlenebb üldözésbe estek a törököknél.”⁴ Nem fontos tudnunk, hogy mely fejedelmekre gondolt pontosan Zwingli. De az már lényeges, hogy azok a fejedelmek (mindenekelőtt Hesseni Fülöp), akik valamennyi protestánst egy császárelenes unióba akartak tömöríteni, nehezményezték a politikai szempontból zavaró elvi ellentéteket a reformátorok között. E fejedelmek kívánságára jött létre – egyfelől Zwingli, másfelől Luther és Melancthon – nézetegyeztető találkozója Marburgban, 1529. október 1-3. között. Tizennégy pontban egyetértettek – a tizenötödikben, az úrvacsora kérdésében azonban nem. A strasbourgi illetőségű Martin Bucer reformátori tevékenységének nagy részét azzal töltötte, hogy Luther és Zwingli követőinek összebékítésével kísérletezett.

Az úrvacsora kérdésében képviselt kompromisszumos javaslatát Owen Chadwick ekképpen foglalja össze: „...Luthernek is igaza van abban, hogy objektív ajándék adatik az úrvacsorázónak, és Zwinglinek is igaza van, hogy a hitetlen ember nem vesz magához semmi mást, mint pusztá kenyeret.”⁵ Kálvin álláspontja mindkét féllel szemben az, hogy a kenyér és a bor sem nem valóságos krisztusi test és vér, sem nem szimbolikus jelzések; hanem olyan szentségek, amelyekben Krisztus spirituáli-

san van jelen. Az úrvacsora szerinte az Ige megtestesülése a gyülekezet előtt.⁶ Chadwick – mielőtt az összehasonlítás körét Kálvinnal is kibővítené – Zwinglit előbb – fejlődéstörténeti okokból kifolyólag nagy helyesen – Lutherrel veti össze. „Zwingli sokkal szellemesebb, filozofikusabb és képzetesebb, mint Luther, viszont kevésbé mély és vallásos. Az egyház megreformálásának vágya az ő esetében inkább a humanista követelése, aki gyűlöli a meddőséget és a maradiságot, mintsem a szerzetes vágyakozása, aki ördögi kísértések viharában küzdve védelmezi népének lelkét. Zwingli kevésbé pesszimista az emberi természetet illetően és sokkal bizakodóbb a kiváló pogányok örök sorsa felől.”⁷

Zwingli reformációja 1528-ban győzedelmeskedett Bernben; majd a következő évben Bázelen is, ahol Oekolampadius (Hausschein János) volt a város plébánosa. 1530-ra Svájc vallásfelekezeti nagyjából két egyenlő, külön-külön szövetségbe tömörült és szembenálló félre oszlott. Protestáns lett Zürich, Bern, Bazel, St. Gallen, Mühlhausen, Schaffhausen, Glares és Appenzel. „Pápista” maradt Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Wallis, Luzern, Freiburg és Solothurn. A kezdeti békét a protestáns városok vetették el azzal, hogy a katolikus országrészek elől elzárták a gabonaszállítás útját. 1531. október 11-én a kappeli csatában a protestánsok megsemmisítő vereséget szenvedtek.

A vezérséget vállaló Zwingli is holtan esett el a harcmezőn, tetemét felnégyelték és elégették. Így Zwingli, tragikus módon, hű maradt címeréhez. Míg ugyanis Vadian emblémája a hüvelyében tartott kard volt, addig Zwinglié a kivont kard. „Kálvinnak nem volt érzéke Zwingli életének bizonyágtevő hűsége iránt. Luther nem ismerte el Zwinglit mártírnak, mert azt tartotta, hogy nem igaz ügyet védelmezett, hanem makacsul megállott tévedések mellett. Mi azonban tudjuk, hogy a svájci reformációnak Kálvin előtt igenis meggyökeresedett fája volt már, s Zwingli ezt a zsenge fát vérével öntözte. Lehet-e komolyabban felfogni a kötelességet Isten iránt, mint a nyitott szemmel halálba induló Zwingli tette?”⁸

Zwingli szerepét Heinrich Bullinger vette át, aki megszerkesztette az *Első Helvét Hitvallást* (*Confessio Helvetica Prior*). Az 1535-ben született szöveget 1562-ben már kálvini szellemben dolgozta át: ez lett a *Második Helvét Hitvallás*. Zwingli követői, a zwingliánusok, már az 1549-es zürichi egyezmény (*Consensus Tigurinus*) értelmében Kálvin követőivé váltak. Nemzetközi hatásra utaló, magyar vonatkozású érdekesség, hogy Kálmáncsehy Sánta Márton már 1551-ben, Debrecenben, Zwingli szellemében prédikált.

„Komplex természet, magában sokszor egészen ellentétes irányba törekvő erőket egyesít, felöleli korának egész kultúráját. Így lesz szüklátó körű, de robbantó hatású próféta helyett a kultúra tágas horizontú embere. ... Kálvin messzebbre látott, talán mélyebbre is, de a feltétlen komolyság, az elhivatottság tudatában gyökerező határtalan munkakészség szellemi alkatukat mégis közelebb állónak mutatja, mint ahogy elismerni szokás. ... Kálvin nagy gondolkodó: Zwingli az ezerarcú életnek Krisztus-vezette mestere. Kálvinnak nincsenek a tökéletes eredetiség igényével fellépő gondolatai, Zwinglinek vannak, csakhogy nem a vallásos élmény síkjába esnek. ... Zwingli

inkább volt kitéve divatoknak, racionális és liberális korszakok talán érdemén felül méltányolják benne a lelkiismeretei szabadság apostolát, a hazafit, a zsarnokság megtörőjét, filozófikus beállítottságú idők az ő keresztyénységét egy bizonyos, a Bibliából levezetett filozófiának érzik és ekképpen tekintik elfogadhatónak. Viszont misztikus és pietisztikus áramlatok hűvösen haladnak el mellette.”⁹ Mint látjuk, Soós Béla csupán Kálvint és Zwinglit hasonlítja össze – illetve állítja szembe –, Chadwick viszont a bipolaritást hárompólusúvá szélesíti. Ennek következtében Zwingli lényegesen más megvilágításba kerül. Kálvintól való különbözősége elhalványul – Lutherrel szembeni mássága viszont kidomborodik. A végeredmény így megint csak kétpólusú lesz. Zwingli és Kálvin képviselik az intellektualitás dominanciáját – Luther pedig az emocionalitását. „Sem Zwingli, sem Kálvin nem engedték, hogy barátaik gondolataikat csodáló és utánzó tanítványként a szívükbe lássanak; az emberek hűségét szellemük hűvös erejével nyerték meg. Luther mindig a szív embere maradt, belső érzéseit és gondolatait mindig láthatóvá tette, és társait sokkal inkább erkölcsi nagyságával, mintsem finom észérvekkel nyugtázta le. Az ellentétet nem szabad eltúlozni. Minél többet tudunk a két svájci reformátorról, annál nehezebb száraz entellektüelként jellemezni őket. De a különbség mindenkinek feltűnik, aki e három férfi jellemét és szellemét pontosan meg akarja érteni.”¹⁰

Jegyzetek

¹ Owen Chadwick: *A reformáció*, Osiris Kiadó, 1997, 83.o.

² Ulrich Zwingli: *Commentarius vagyis az igaz és a hamis vallás magyarázata*, Hornyánszky Nyomda, Budapest, 1905, 56.o.

³ Ua. 228.o.

⁴ Ua. 279.o.

⁵ Chadwick: i.m. 76.o.

⁶ V.ö.: Kálvin: *Rövid értekezés az úrvacsoráról*, 1541.

⁷ Chadwick: i.m. 72.o.

⁸ Soós Béla: *Kálvin és Zwingli*, in: *Kálvin és a kálvinizmus. Tanulmányok*, Tisza István Tudományegyetem, Debrecen, 1936, 289.o.

⁹ Ua. 281, 289, 291.o.

¹⁰ Chadwick: i.m. 72.o.